

Inhoud

Voorwoord bij de eerste druk (2015)	9
Voorwoord bij de tweede, herziene druk (2018)	11
Inleiding	13
1. Pedagogische basishouding	17
2. Een open dialoog	23
2.1 Waakzame zorg	26
2.1.1 Oplettendheid	29
2.1.2 Aanwezigheid	30
2.1.3 Bescherming	32
2.2 Veiligheid gaat altijd boven privacy	35
3. Relatie en vertrouwen als basis	37
3.1 Denken vanuit relatie en vertrouwen	38
3.2 Desillusie van controle – strijd verandert in verzet	41
4. Een basishouding van nieuwe autoriteit	43
4.1 Autoriteit en gezag	43
4.1.1 Van traditionele naar nieuwe autoriteit	44
4.2 Aanwezigheid	47
4.3 Samenwerken	51
5. De methodiek van geweldloos verzet	55
5.1 Herstel van relatie	55
5.1.1 Ouder-kindrelatie	55
5.1.2 Leraar-leerlingrelatie	56
5.2 De vijf pijlers van geweldloos verzet	57
5.2.1 Escalaties en de-escaleren	58
5.2.2 Relatie- en herstelgebaren	74
5.2.3 Aanwezigheid	80
5.2.4 Verzet (rood gedrag)	84
5.2.5 Steungroepen (en doorbreken geheimhouding)	86
5.3 De interventies	90
5.3.1 De aankondiging	90
5.3.2 De sit-in	92
5.4 Geduld en doorzettingsvermogen	93

6. Stappenplan	95
6.1 Escalatieketen en de-escaleren	96
6.2 Organiseren van steun en support	99
6.3 Rood gedrag kiezen	100
6.4 De aankondiging	102
6.5 Het verzet kan beginnen	104
6.5.1 Het aankondigingsgesprek	104
6.5.2 De sit-in	108
7. Samenwerken met het thuisfront	115
7.1 Primair en voortgezet onderwijs	115
7.2 Mbo	121
8. Twee praktijkvoorbeelden	123
8.1 Silvia, 11 jaar	123
8.2 Ricardo, 15 jaar	131
8.3 Koppeling aan de theorie	137
9. Klasgenoten en ouders	140
9.1 Het belang van de groep	141
9.2 De hele school is op de hoogte	142
9.3 De andere ouders	142
9.4 Wat als er toch moet worden geschorst?	143
9.5 Ouders als partners	143
10. Schoolweigering als gedragsprobleem	145
10.1 De rol van de omgeving	146
10.2 Oorzaken en gevolgen	147
10.3 Steunen in plaats van overbeschermen	149
10.4 Geweldloos verzet bij schoolweigering	151
10.5 Jacko, 15 jaar	154
10.6 Koppeling aan de theorie	160
10.7 Marianne, 12 jaar	161
10.8 Remco, 14 jaar	165
10.9 Koppeling aan de theorie	167
10.10 Conclusie	170
11. Geweldloos verzet in het speciaal onderwijs	172
11.1 Visualiseren, concretiseren en structureren	173
11.2 Herhalen, herhalen en nog eens herhalen	177
11.3 Directieve opdrachten	178

12. Geweldloos verzet in het middelbaar beroepsonderwijs	180
12.1 De-escaleren	182
12.2 Zelfcontrole	184
12.3 Aanwezigheid	185
12.4 Samenwerking	187
Tot slot	190
BIJLAGEN	191
A. Escalatieketen maken	192
B. De-escaleren	194
C. Rood gedrag selecteren	196
D. De aankondiging	198
E. De sit-in	202
Nawoord	204
Literatuur	205

'Er was eens – zo beginnen bijna alle sprookjes – in de dagen van Olim, ook wel genaamd "de goede, oude tijd", een dorp waar alles bleef zoals het al sinds mensenheugenis was geweest. De waarden, de normen, de regels en de gebruiken lagen vast en werden door iedereen aanvaard. Men leefde in een overzichtelijke, stabiele cultuur.

Toen kleine en grote veranderingen ten slotte ook dit idyllische dorp bereikten, werden de mensen uitgedaagd om te gaan nadenken over de toekomst en dus over de opvoeding van hun kinderen. Zoiets geeft spanningen, onrust en verwarring, want aan elke periode van heroriëntatie gaat er een van desoriëntatie vooraf. Zo is het altijd geweest. Wie de geschiedenis van de opvoeding bestudeert, ziet dat een aantal opvoeders zich bij een cultuurverandering gaat afvragen welke nieuwe weg ze met hun kinderen moeten inslaan.

Nu is het sprookje uit. Voltooid verleden tijd.'

Prof. dr. W. ter Horst¹

---

¹ Ter Horst, 1995.

Voorwoord bij de eerste druk (2015)

In een klassiek theater, met stoelen bezet door hulpverleners uit het hele land rond een matig verlicht podium, was Haim Omer in staat mensen de gehele dag te boeien met zijn verhaal, vol compassie voor ouders die problemen hadden met het gewelddadige gedrag van hun kinderen. Deze man uit Israël, met slechts woorden om zijn visie toe te lichten, inspireerde mij dusdanig dat ik de volgende dag actie ondernam om ons gehele behandelteam te laten trainen in de methodiek van geweldloos verzet (Non Violent Resistance).

Omers visie was eigenlijk simpel, hij leek vanzelfsprekend. Het beschreef de manier waarop ook ik verandering wilde brengen in interactiepatronen. Interactiepatronen waarin ouders en opvoeders zitten, die wanhopig zijn over de gedragsproblemen van hun kinderen. Machteloosheid zou kunnen verdwijnen bij ouders, maar ook bij behandelaren op onze polikliniek van De Banjaard, een expertisecentrum voor kinderen en jongeren met een licht verstandelijke beperking en psychiatrische problematiek.

Aanvankelijke scepsis over de methodiek om ernstige gedragsproblemen aan te pakken verdween, ook bij Wil van Nus, thuisbehandelaar in ons team. De scepsis maakte plaats voor enthousiasme en een gedrevenheid om de principes van geweldloos verzet verder uit te werken voor andere problematiek.

Het aanpassen van behandelinterventies aan onze doelgroep is voor ons een vanzelfsprekendheid. Daarom zijn wij aan de slag gegaan met de concretisering van de methodiek. Een korte samenvatting van hoe geweldloos verzet werkt voor kinderen in het speciaal onderwijs staat in hoofdstuk 11 beschreven. De enorme passie van Wil heeft ook geleid tot het verder ontwikkelen van het toepasbaar maken van geweldloos verzet voor andere professionals die werken met kinderen en jongeren, zoals leraren in het reguliere onderwijs.

Het boek dat voor u ligt, is hiervan een voorbeeld. Het is ontstaan vanuit het behandelen op scholen, en door vanuit de verschillende expertises en professionaliteit met vervangen door: leraren, schooldirecties, ouders en intern begeleiders samen steeds weer te proberen daadwerkelijke verandering te brengen en door eigen gedrag te veranderen.

Ik hoop dat de inspiratie, die door Haim Omer bij ons is opgewekt, ook mensen in het onderwijs zal inspireren. De toepassing van geweldloos verzet binnen het onderwijs kan zorgen voor verandering bij leraren en leerlingen wanneer er sprake is van problematisch gedrag.

Ik hoop dat dit boek een aanzet mag zijn om op scholen mensen te enthousiasmeren en met elkaar deze methodiek verder te ontwikkelen en vorm te geven.

Corine van Vliet
Kinder- en jeugdpsychiater
De Banjaard Den Haag

Voorwoord bij de tweede, herziene druk (2018)

'Dreams at first seem impossible, then seem improbable, and finally, when we commit ourselves, become inevitable.'

Mahatma Gandhi

Bij het verschijnen van de eerste druk van dit boek heb ik nooit durven dromen dat er in het onderwijs zo snel en zo veel belangstelling zou zijn voor nieuwe autoriteit en geweldloos verzet. Ik kreeg tot mijn verbazing al snel van meerdere scholen het verzoek om een workshop of lezing te verzorgen, waarin ik veel leraren mocht enthousiasmeren.

Hoewel ik het boek in eerste instantie geschreven heb voor het primair en voortgezet onderwijs, bleek dat er met name ook in het middelbaar beroepsonderwijs (mbo) veel interesse was. Daar kwamen steeds weer dezelfde vragen naar voren: Hoe passen we de interventies toe op onze studentenpopulatie? Welke aanpassingen zijn daarvoor nodig?

Tijdens diverse trainingstrajecten in het mbo verzamelde ik daarom praktijkvoorbeelden, waarvan een aantal in deze herziene druk is opgenomen. In een apart hoofdstuk wordt ingegaan op de toepassing van geweldloos verzet in het mbo.

Ook in wijkteams en centra voor jeugd en gezin (CJG's) is het boek goed ontvangen, vooral ook omdat geweldloos verzet effectief is gebleken bij schoolweigering. Deze actuele problematiek laat zich niet zomaar oplossen door individuele hulpverleners; samenwerking tussen diverse partijen is daarbij een voorwaarde.

In Nederland is intussen een netwerk van mensen actief die het gedachtegoed stap voor stap het onderwijs in draagt. Leraren lopen een gestage 'zoutmars'; aanvankelijk vaak nieuwsgierig, maar meestal al snel het stok-

je overnemend om geweldloos verzet in het eigen team of in de school in te brengen.

Wil van Nus

Inleiding

In het Nederlandse onderwijssysteem zijn momenteel ontwikkelingen te signaleren die maken dat scholen zich geconfronteerd zien met een groeiende groep leerlingen die extra zorg en aandacht nodig heeft. Scholen zoeken naar manieren om hun al aanwezige repertoire aan handelingsprotocollen en methodieken uit te breiden om ook deze groep leerlingen passend onderwijs te kunnen bieden.

Hoewel exacte cijfers ontbreken, lijkt er sprake te zijn van een forse toename van het aantal gediagnosticeerde kinderen en jongeren met een (psychiatrische) stoornis. In bijna iedere klas zit tegenwoordig een aantal leerlingen met AD(H)D/ODD, autisme of een andere (psychiatrische) diagnose. Daarnaast vragen sommige leerlingen (bijvoorbeeld hoogbegaafde of dyslectische leerlingen) om een aangepast lesaanbod.

De discussie of het een goede ontwikkeling is dat zoveel kinderen en jongeren een etiket krijgen, werd nieuw leven ingeblazen door het verschijnen van de nieuwe versie van het handboek voor de classificatie van psychische stoornissen DSM-V. De vraag of het hier om een modeverschijnsel gaat of dat er sprake is van overdiagnostisering valt buiten het kader van dit boekje, maar duidelijk is dat leraren in hun klas te maken hebben met een groeiende groep leerlingen die om begeleiding op maat vraagt.

Een tweede ontwikkeling die daarmee samenhangt, betreft de invoering van passend onderwijs per 1 augustus 2014. Leerlinggebonden financiering werd vervangen door zorgarrangementen, die vaak bovenschools geregeld worden en veelal nog onvoldoende zijn uitgewerkt, waardoor veel leraren het gevoel hebben er in de praktijk alleen voor te staan. Het aantal thuiszitters, leerlingen die niet meer naar school gaan omdat het onderwijs hun niet past, was nog nooit zo groot als nu. Vaak gaat het dan om leerlingen met een psychiatrische diagnose (autisme, ADHD) of met gedragsproblemen.

Als derde moet de toenemende betrokkenheid van ouders, zowel in positieve als in negatieve zin, worden genoemd. Ouders willen meedenken over de inhoud van het onderwijs. Zij wensen voor hun kinderen het beste, op maat gesneden lesaanbod. De kritische houding van ouders die dit

met zich meebrengt, bezorgt veel leraren stress en onzekerheid en zorgt regelmatig voor veel onbegrip tussen ouders en school.

Deze ontwikkelingen staan uiteraard niet los van elkaar. Ze roepen onrust op bij vakmensen in het onderwijs, bij beleidsmakers en zeker ook bij opvoeders.

Geweldloos verzet kan leraren helpen hun positie binnen deze ontwikkelingen te bepalen.

Door samen met ouders en/of andere betrokkenen op te trekken, ontstaan nieuwe mogelijkheden en kansen. Geweldloos verzet werd oorspronkelijk ontwikkeld voor het werken in gezinnen, maar bewijst steeds vaker ook in het onderwijs handvatten te bieden bij het omgaan met probleemgedrag. Door de dialoog met elkaar aan te gaan en vanuit een wij-gevoel te werken, kunnen leraren leerlingen beter begeleiden bij hun individuele hulpvraag. Door meer en intensiever samen te werken zal gedragsproblematiek in de klas verminderen. Geweldloos verzet betekent winst voor alle partijen: leerlingen gaan weer met plezier naar school, leraren voelen zich gesteund in hun strijd tegen gedragsproblemen en opvoeders laten hun machteloosheid achter zich.

Wanneer je met geweldloos verzet wilt gaan werken, gaat het er niet om de dingen anders te moeten doen. Leraren zijn onderwijsprofessionals die hun vak verstaan. Hulpverleners, die worden ingeschakeld bij gedragsproblemen, kunnen die kennis en expertise niet overnemen, zij kunnen die slechts aanvullen. Geweldloos verzet is zo'n aanvulling op wat je zelf weet en kunt. Sluit vooral aan bij wat er al ligt en probeer uit wat werkt. Daarmee is meteen een aansluiting gevonden bij de principes van oplossingsgericht werken: kijk wat werkt, en herhaal dit.² Blijf dus vooral doen wat al werkt in de praktijk en zie geweldloos verzet als een aanvulling.

De methodiek is goed toepasbaar in veel vormen van onderwijs: zowel in het primair, voortgezet en speciaal onderwijs als in het middelbaar beroepsonderwijs (mbo). In het boek worden afwisselend voorbeelden uit alle sectoren beschreven. Ieder voorbeeld kan 'breder' worden gelezen. Dus een voorbeeld uit het primair onderwijs kan ook van toepassing zijn op het voortgezet onderwijs. Of een voorbeeld uit het mbo zou zo maar bij het voortgezet onderwijs kunnen passen. Probeer daarom bij het lezen

---

² Visser, 2009.